

ŽELJKO PURATIĆ
 Filozofski fakultet
 Sarajevo

UDK 807.33 — 05

LINGVISTIČKO-FILOLOŠKI RAD MATIJE VLAČIĆA ILIRIKA (1520-1575) NA LATINSKOM JEZIKU

Abstrakt: Prigodom 500-jubileja rođenja reformatora Martina Luthera (1483—1983) osvrćemo se na jezikoslovni rad Hrvata Matije Vlačića. Njegov *Clavis Scripturae Sacrae* jest i samostalni prinos lingvisti. Sadrži 7 traktata-rasprava u svom II. dijelu. Traktat „O dijelovima govora“, zatim „O tropima i figurama“, pa „O stilu Biblije“ (3—5) čine rasprave o ling ističkim problemima gramatike i sintakse, retorike i stila. Najopsežnija je rasprava o tropima i figurama. Ističe se i rasprava o stilu Biblije. U raspravljanju Vlačić slijedi Aristotela, Kvintilijana, Skaligera, L. Vallu i, posebno, Erazma. Često se poziva i na crkvene pisce-crkvene oce. Bio je Vlačić upućen u sva bitna pitanja filologije i jezičke teorije. Svoje filološko obrazovanje očituje i u *Glossi* uz Novi Zavjet, iako je to praktički priručnik biblijske egzegeze. U ovom radu više se osvrćemo na rasprave (traktate) Vlačićeve o *tropima i figurama* (sehmatica) te o *stilu Biblije*.

Hrvat iz Istre (Labin), Matija Vlačić (Flacius) Ilirik, školovan u Veneciji, zatim u Augsburgu, Baselu, Tübingenu i Wittenbergu, postaje profesor grčkoga i hebrejskog jezika u Wittenbergu, potom živi i radi u Jeni, Strasburgu i Antwerpenu. Najučeniji reformator, enciklopedist reformacije, radikalni evangelik (teolog), komparativni lingvist, analitičar i kritičar jezika kao sredstva izražavanja ljudske misli. Među brojnim djelima, koja je gotovo sva pisao na latinskom jeziku, ističu se *Historija Crkve*, *Katalog svjedoka evangelističke istine*, *Clavis Scripturae Sacrae* i izdanje Novog Zavjeta (*Glossa uz N. T.*). Ako se Nizozemska (Holandija) ponosi svojim Erazmom Rotterdamskim, Hrvati se s istim pravom ponose Matijom Vlačićem Ilirikom (Flacius). Uz Luthera, čiju 500-obljetnicu obilježava svijet (10.XI.1483—10.XI.1983) i Melanchthona Vlačić je bio vođa reformacije (flacijanist, radikalni theolog). Poslije Lutherove smrti on je Nijemcima ostvario kulturnu revoluciju. Nijemci baš ne vole priznati da su im stranci izveli revoluciju. Stoga oni toliko i ne pišu o Vlačiću, a i službena evangelička crkva ga je onda progonila zbog nekih njegovih učenja. Glavno djelo o Vlačiću još je *W. Preger* „Matthias Flacius Illyricus und seine Zeit“ (nedavno izašao pretisak iz g. 1859—1861), te djelo našeg *M. Mirkovića* „Matija Vlačić Ilirik“ (JAZU, 1960 Zagreb). Postoji ipak brojna literatura, većinim teloška, popis koje vidimo napr. u radu *Ante Bilokapića* „Attività letteraria di Mattia Flacio Ilirico“ (pars dissertationis),

Roma 1981. I u nas je prošlih godina oživio interes za Vlačića. Tako se njegovim filozofskim radom pozabavio nešto i V. Filipović (V. *Prilozi* za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1—2, 3—4, Zagreb) ukazujući i on da je Vlačić osnivač hermeneutike i strukturalizma. Nas ovdje interesira Vlačićevo glavno djelo, *Clavis Scripturae Sacrae* i to II. dio, koji sadrži 7 rasprava-traktata o hermeneutici (1. De ratione congoscendi Sacras Literas, 2. Sententiae ac regulae patrum de ratione congoscendi S. L., 3. De partibus orationis, 4. De tropis et schematibus, 5. De stylo S. L., 6. Aliquot theol. libelli. . . , 7. De norma seu regula celestis veritatis). Rasprave 3—5. govore o lingvističkim pitanjima. Tu Vlačić razvija poredbeni pristup, poredbenu lingvistiku, retoriku i poetiku kao ključ (clavis) za razumijevanje Biblije. Četiri odlomka prve rasprave (koja sadrži 24 odlomka!) bio bi jedan pregled svih općenitih pravila i prethodnih napomena za prvu raspravu. Cijela pak prva rasprava (traktat) trebala bi dati sumu, tj. zbijeni sadržaj svih sedam rasprava (traktata), tj. cijeloga II. toma Clavis-a. G. 1968. u Düsseldorfu (Instrumenta Philosophica-Series hermeneutica III) pretiskana su spomenuta 4 odlomka I. tractata II. toma Clavis-a, sa paralelnih njemačkim prijevodom i predgovorom Lutz-a Geldsetzer-a, filozofa „Über den Erkenntnisgrund der Heiligen Schrift“, sa izdanja iz g. 1719.

O Vlačiću kao osnivču hermeneutike i strukturalizma ovdje nećemo govoriti (O tome možemo nešto čitati u prilogima V. Filipovića, u „Prilogima za istraživanje hrv. filoz. baštine“, 1—4).

Zbog prekratkog prostora osvrćemo se ukratko samo na 4. i 5. traktat, tj. rasprave o tropima i figurama (4.) te o stilu Biblije (5.). U samom predgovoru o tropima i figurama autor kaže da će u prvom dijelu rasprave pregledno opisati trope i shemata s primjerima upravo iz Biblije, ne strane primjere (kako su činili drugi), kako bi se što bliže pristupilo prirodi hebrejskog jezika. U drugom dijelu ove rasprave dodaje opširna pravila za hebrejski jezik, koja se također na neki način mogu odnositi na trope, ali se, kaže, više udaljuju od gramatike i, čini se, mogu imati veze gotovo sa dijalektikom (To Vlačić kasnije naziva „Pravila o smislu i prirodi čitavih rečenica“ — *Regulae de ratione et natura integrarum sententiarum linguae Sacrae*. Prvi dio rasprave čine str. 277—356, a drugi dio str. 357—458, tj. oko 180 str. ili stupaca čitava rasprava. Na kraju prvog dijela rasprave ističe: „Danas sam govorio o tropima pojedinih riječi i o figurama misli, a sada želim na drugi način ispitati prirodu čitavih rečenica, u prvom redu stoga što se hebrejski j. razlikuje od drugih j. (Kako je preteško i preskupo dobiti fotokopije rariteta Vlačićevih, mi u ovom radu još nismo dospjeli izučiti ovaj drugi dio 4. traktata). Vlačić ponekad upotrebljava termin „tropus“ za sve vrste figura i tropa. Poslije *praefatio* i *prolegomena troporum* prelazi sa poglavlja „Cur et quam multipliciter vocabulorum significata variantur“, potom na „Quomodo cognoscenda sit tropica locutio“, te na pojedine figure (dijeli ih na: *schemata syntactica* i *schemata rhetorica*). Poslije obrade figura prelazi posebno na

opširnu obradbu tropa, iako ponešto o tropima govori prije rasprave o samim figurama. Među prve trope ubraja antonomaziju, perifrazu (circumlocutio), ironiju, sarkazam, mikterizam (mycterismus...vicinus sarcasmo), antiphrasis, icon, emphasis, auxesis (epitasis), tapeinosis (imminutio), catachresis. Kasnije obrađuje metonimiju opširno na 10. str. Pri tom tumači brojne hebrajizme zbog pravilne egzegeze Biblije, podrobno obrazlažući bibl. citate. Prelazeći na sinegdohu ističe kako neki retori prikazuju metonimiju kao vrstu sinegdohu. Poziva se se često na *Erazma*, napr. „Synecdochen dicit *Erasmus* esse, cum quocumque modo aliud ex alio intelligitur...“, lat. perceptio, podrazumijevanje. Posebno govori o raznim *similes* (*similia*), koje zove *locutiones* (izrazi) te ih dijeli na 12 vrsta (metafora, alegoria, enigma, paremija, parabola, fabula-narratio ficta, exemplum, typus, similitudo, imago aut pictura prophetiarum visionum, facta aut gestus prophetici, signa sacramentalia). O razlici poređenja i metafore navodi mišljenje Aristotela i Kvintilijana. Ističe potrebu marljiva izučavanja metafora. Pozivajući se na mnogo mjesta na Augustina („De civ. Dei“, De doctr. chr.“) u vezi sa metaforom, obara se ina „anthropomorphitas haereticos“, koji svojom „commoda interpretatione“ (tj. nekritičnošću, proizvoljnošću, sektaštvom lošom hermeneutikom) krivo razumiju hebrejske izraze (tropos et phrases). Od *brojnih figura* („*schema*“ est conformatio quaedam sententiae aut orationis vulgarem loquendi consuetudinem excedens idque cum aliqua virtute ac ornamento sermonis. Sunt vero aliae quidem *grammaticae*, quae proprie ad constructionem pertinent; aliae vero *rhetoricae*, quae ad integrum sermonem.) spominje i tumači uglavnom: prolepsu (anticipatio), zeugmu, syllepsis, anadiplosis (epanastrophe), epanalepsis, eclipsis, amphibologia (ambiguitas), macrologia (pleonasmus), enallage, anastrophe, hyperbaton, hypallage (ex. Virg. Aen. 6: Ibant obscuri sola sub nocte). Nabrojane ove neke figure svrstao je među gramatičke ili sintaktičke, dok je među retoričke ubrojio ove: amplificatio (više podvrsta), auxesis (incrementum), congeries, antitheton, comparatio, ethopoeia (notatio), *climax* (gradatio, scala), id est connexio sententiarum (ovu figuru slika: „Sicut alicubi reginae aut aliarum principum caudam vestis sublevant aliquae nobiles aut magnatum filiae et illarum vicissim aliae...“), paradoxon-absurdum, hypotyposis, epiphonema, parhesia (licentia), hypotyposis (illustratio, descriptio) (ut prosopographia, prasopopoeia, pragmatographia, topographia) imago, mimesis, anagoge, diaphora, epexergasia (expolitio), epicherema, apodioxis (= expulsio). Govoreći o spomenutim i drugim figurama crpi podatke iz raznih autora, klasičnih, humanista i srednjovjekovnih: Petra Hispanus-a (Summulae), Cicerona (De oratore), Kvintilijana, Erazma, Camerarius-a (biograf Melanchthona, „Annotationes), Donata, L. Valla, Scaliger, G. Budé (Badaeus), modističku tradiciju (Petar Helia, Priscijan, brojni crkveni oci (crkvena retorska tradicija u vezi sa Biblijom: Augustin, Kasiodor, Isidor Seviljski, Beda Časni, Jeronim). Već je spomenuto da se Vlačić mnogo koristio djelima Erazma R. Tako djelo „De copia ver-

borum ac rerum“ i dr. djela. Jasno, u egzegezi oslanja se mnogo na Calvinove *Institutiones*. Govoreći o tropima u *prolegomena troporum*, među ostalim, kaže: „Osobito pažljivo treba dijeliti slikovita značenja riječi, tako da znamo po kojem je tropu pojedina riječ u nekom tekstu otselila od svoga prirodnog i najdoslovnijeg značenja do ovog ili drugog prenesenog značenja. Dapače, treba ispitati stupnjeve onih tropičkih značenja ili onih pojmova koji se udaljuju od svog značenja, kako bismo dobro uočili kojem je prilikom i dokle napokon koja riječ od svog prirodnog sjedišta otselila i dospjela. . . „Vlačić vrlo pedantno navodi-tumači uzroke za mijenjanje značenja riječi (alias, alias, alias. . .) Za prepoznavanje tropičkog izražavanja donosi 12 pravila prema Calvinu, Melanchthonu, Erazmu i dr. Da bismo dobili bolji uvid u Vlačićevu filološku i folozofsku erudiciju u ovim raspravama, navest ćemo posljednje pravilo o tropičkom izražavanju (tekst pred izlaganjem o pojedinim tropima): „*Vox impropria* ili iz svog sjedišta prenesena u drugo treba biti pažljivo i oprezno ispitana. U tom razmatranju riječi, bilo da su nekim tropom skrenule od svog osnovnog značenja u neko preneseno, bilo da su prenesene iz jedne kao vještine ili sa trga ili iz kojeg zanimanja u drugo, — uvijek najprije treba brižljivo odvagnuti ono prvo značenje ili upotrebu, potom okolnosti, razloge ili način skretanja na ovo promijenjeno značenje, napokon granicu ili točku, dokle je stiglo ovo novo i izmijenjeno značenje riječi. Naime, uvijek su te izvrnute ili čak mnogo promijenjene riječi od svog prirodnog i vlastitog korištenja već daleko gotovo otišle u izmijenjena značenja. Ali, one isto tako nešto onog prvog i prirodnog porijekla sa sobom vuku i donose, — što u ovom novom značenju i upotrebi treba ispitati; inače se značenje ne razumije potpuno i sigurno. — Uzmimo kao primjer one slavne riječi: opravdanje, optužba, branitelj, posrednik, prijestolje mudrosti, tužitelj, tužba, milost, oprostjenje ili otpust zločina ili grijeha. . . Iako su sve ove riječi tražene na trgu-sudu, u teologiji se nikad dostatno ne shvaća njihova snaga i izražajnost (vis ac emphasis), ukoliko se prije ne odvagne prethodna njihova ćud i priroda ili, da tako kažem, njihovo prvo rođenje ili čak prvi život, koji su provodile na onom svom trgu. Tako glagol imputare (uračunati nešto nekom ili za što) i razni izrazi koji odatle proizlaze, uračunavanje ili neuračunavanje. . . nužno treba promatrati najprije u trgovini ili kao računanje novca, ako te izraze možemo, trebamo u svetom jeziku potpuno shvatiti. Stoga se svi obrazovani tumači u svim znanostima drže ovog pravila: Kada žele riječ ili neki slikoviti izraz (izričaj) ili izraz koji je odnekud izveden, pomnije odvagnuti ili izložiti, najprije promatraju izvor ili porijeklo njegovo ili, da tako kažem, „prvo ponašanje“ na prije spomenuti način. Potom napokon to drugotno značenje ili njegovu snagu važu, mjere po onom prvom i objašnjavajući pokazuju, što ono zadržava dozdad od starog svojstva ili što je zatim novog i stećenog navuklo (induerit) ovom novom upotrebom. . .“

Nije potrebno gotovo ni spominjati da je Vlačić poznao estetičke Aristotelove spise, *Retoriku* i *Poetiku*. Osobito *Retoriku* — filozofiju

govornništva, a onda i filozofiju stila. Vlačićev učitelj Melanchthon „praeceptor Germaniae“, posebno je cijenio Aristotela, koji je Reformaciji „unus ac solus modi artifex“ (Melanthon). Dublje poznavanje Arist. originalnih spisa (koje je izdao Erazmo) pokazalo je da je pravi Aristotel daleko od skolastičkog. Aristotelovu *Retoriku* je čitao, kako sam navodi, u prijevodu H. Barbarus-a. — Pošto je u IV. traktatu govorio o pojedinim riječima i izrazima, o tropama i figurama, o povezivanju rečenica i drugim svojstvima hebrejskog jezika, preostalo mu je da nešto još doda-raspravi o stilu Biblije: *de ipso stylo aut filo vel etiam dicendi genere S. L.* To čini u prvom redu da obrani Bibliju od nekog prezira — potcjenjivanja raznih kritičara, koji se dive samo Ciceronu, Demostenu, Homeru i Vergiliju i sl. stilovima, dok Bibliju i njen stil smatraju priprostom. Međutim, bolje poznavanje hebrejskog i helenskog (grčkog) jezika i stila govori drugo: „Sermo Sacrarum Litterarum exceptis historicis libris videtur maiori ex parte grandis, sublimis, magniloquus esse, tametsi et humile quoque genus ac medium haud raro in eis reperiatur“ (Praefatio). Vlačić raspravlja o „simplicitas“ biblijskog jezika, o „vis seu efficacia sermonis S. L.“ („deinosis, δεινώσις), „de plenitudine styli“ (perí mestóseos, περί μεστόσεως), zatim o „brevitas aut laconismus Scripturae“, potom opširno o „Stylus Paulinus“ i kraće (pri kraju rasprave) o „De stylo Ioannis“. Stil (stylus, filum = govor, način pisanja i izražavanja, dikcija) poređuje Vlačić sa stilom Tukididovim, donekle sa Homerovim, Pindarovim iako priznaje da će drugima prepustiti konačan sud o tome („Ego, pro meâ tenuitate parum quid in hoc genere monebo, aliis absolutiorem tanti conatus commendaturus“). Govoreći o jednostavnosti Pisma navodi sud retora Hermogena iz Tarsa (koji je u 2. st. pisao o stilu u „Tehne rhetorike“), zatim Scaligera (Poetika, 1561), Euripida („sermo veritatis est simplex et apertus“). Definicije uzima sad od Scaligera, sad od Horacija, sad od Erazma. U poglavlju o „deinosis aut vis sermonis“ za *vehementiam* udruženu sa *ornatus*, tj. *iucunditatem* navodi primjer iz N. T., Paulus, Rom. 8, 31—33. *Iucunditas orationis in gradationibus* vidi napr. u gl. praescivit προέγνω, praedestinavit προώρισεν, vocavit ἐκάλεσεν, iustificavit ἐδικαίωσεν, glorificavit ἐδόξασεν (in similiter desinentibus et cadentibus) in iteratione: Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; εἰ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφέλιπτο (nije poštedio), ἀλλὰ ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; citirajući o tom mjestu sud Erazmov, čiji je grčki kritički tekst N. T. s njegovim lat. prijevodom doživio bio mnoga izdanja, iako ga je sam Vlačić na više mjesta korigirao u svojoj *Glossi* In N. T.

Za biblijsko *ponavljanje*, koje služi isticanju, među ostalim navodi kao upoređenje homersko ponavljanje sa anaforum i asindetom, napr. Ivan, 1, 4: Et verbum illud caro factum est. . . gdje i samu riječ λόγος treba više puta u mislima ponoviti, kad joj se pridaju razni epiteti, a ponavlja se i *gloriam eius*. . . Objašnjavajući ret. figuru *evidentia* (živo predočivanje u govoru) poziva se na Arist. Rhet. 3, 14. Za

argumentaciju u Pismu spominje *epichremata* (argumentum ad probandum rem aliquam), zatim *enthymemata* (zaključak-skraćeni silogizam).

Hebrejskoj izražajnosti, kaže, pridonosi česta zamjena fut. ili perf. participima ili prezentima, napr. Ivan, 4, 25: Scio quod Meschias *ἔρχεται* venit . . . Tako često u part. prez. *ὁ ἐρχόμενος* znači „onaj koji mora doći itd. O „punini stila“ veli: „Plenitudinem aliqui ad schemata, aliqui ad genus dicendi referunt; Paulus, 1. cap. ad Ephes., ubi splendidis verbis copiose subdividitur et enumeratur multiplex cognitio rerum divinarum et simul multiplex gloria Christi. . .“

Vlačićev latinski jezik više je tzv. crkveni latinski, poklasični jezik nego klasični, ciceronovski jezik. Vidi se to jasno i na našim citatima. Možemo ipak naići i na mjesta gdje se očituje utjecaj stila i Cicerona. Da bismo i to donekle osjetili, a ujedno se dotakli ponešto i Vlačićeve etnografije (koja mu je također bila nužna za komparativna lingv. ispitivanja!), evo citata o *brevitas* u hebrejskom jeziku kao nečem prirodnom i snažnom: „ . . . Illi Meridionales homines longe facilius septentrionalibus moventur . . . eoque etiam paucioribus verbis indigent, quia intelligenti pauca sufficiunt . . . Sicut Graeci multo fuerunt studiosiores brevitatis quam Latini, sic porro etiam magis Hebraei quam Graeci. Quanto est succintior Demosthenes quam Cicero?! Cuius redundantem copiam aut Asiaticum stylum nequaquam Athenienses, multo minus Lacones tulissent. Sed apta forte fuit eius copia rudiori ac crassiori Romanorum Martiae plebi, quae ingenti vi ac copia sermonis velut ingenti quadam mole aut etiam diluvio fuit proturbanda. At Graecis hominibus intelligentibus suorum rhetorum brevitatis abunde suffecit. Quanto igitur Graeci intelligentia et animi celeritate acrimoniaque Romanos superarunt maiorique brevitae sermonis contenti fuerunt, tanto porro hoc ipso genere Hebraei Graecos superarunt! — Vlačić opširno izlaže o stilu Pavlovih epistola. O stilu *Ad Corinth.* II, 10 kaže: En habes tum exemplum tum et iudicium de Paulino stylo, quod saepe sit grandis, austerus ac dignitatis plenus et simul ardens ac praepotens (. . . sublimitas et vehementia sermonis. . .) Prema August., *Contra Cresconium* tvrdi da je Pavao bio *dijalektičar* . . . Za grčki jezik N. T. kaže da je tada (u I. st.) bio *in declinando*: Isus i apostoli služili su se, kaže, kadšto riječima i nekim izrazima kao ondašnja obična svjetina (commune vulgus), a ne kao oni stari pisci za vrijeme cvjetanja grčkog jezika (florente Graeca lingua). Pri tom razlaganju o stilu Pavla mnogo se Vlačić poziva na Augustina, Jeronima i Erazma. Navodi razna mišljenja o dobrom ili lošem znanju grčkog jezika Pavla. Pavao je, po Augustinu, slijedio ne upute rječitosti, nego je rječitost slijedila njegovu mudrost. . . Misli Vlačić da je u posl. Rimljanima govor-jezik, potpuno hebrejsko-grčki. . . Ne treba smatrati, kaže, da je većina teksta nešto nejasna *nama* koji smo nevjeshiti njegovu stilu danas. Bilo je to nejasno i onima kojima je u početku tekst bio napisan. Svuda je u općinama-zajednicama bilo takvih Hebreja-Grka (Helena), i gotovo uvijek, koji su slušali samog Pavla i nje-

gov jezik smatrali svakodnevnim (familiarom). Bio bi on takav i nama danas, kaže Vlačić, da smo revniji. Ne donosi Vlačić o Pavlu sudove samo Origena (s kojim se često ne slaže), Jeronima, Hrisostoma i drugih. Često prosuđuje sve kritički, donoseći svoj vlastiti sud i zapažanje: „Multa de sermone ac tota ratione disserendi Paulina partim ex aliorum scriptis, partim etiam ex nostra observatione iudicioque adscripsimus. . .“ — Jezik i stil Ivanov u N. T. uopće je, kaže, snažan, jednako kao i Pavlov, iako ponekad blaga i tiha glasa, kao što otac kod kuće razgovara sa dragom djecom. Rijetko se Ivan služi Pavlovom uzvišenošću i oštrinom. Mnogo koristi *epexeges* (obilna objašnjenja) antiteze, ponavljanja. Naročito zlorabi veznike *ὅτι*, *ὅτι* napr. 1 *Ivan*. 4.17: In hoc expletur caritas, ut (= cum) fiduciam habemus in die iudicii. . . Ili *Ivan*. 3, 4: Maius gaudium non habeo, quam ut (= cum) audio filios meos in veritate ambulare. O Ivanovoj *gravitas* veli: „Gravitate aliqui Ioanni tribuunt, forte quod cum quadam dignitate ac maiestate loquatur. — Vlačićev prodor u filologiju nije teško zapaziti u golemom njegovom *Clavisu*. Poznavanje antičkih autora, osobito Cicerona i Kvintilijana, kod kojih se retorika i filozofija shvaćaju jedinstveno, svojstveno je bilo mnogim humanistima. Oni čak čitavu filozofiju svode na dijalektiku, a dijalektiku na retoriku! Njima je umijeće umovanja isto što i umijeće govora (filozofija = retorika). Vlačić poznaje i *Pierre de la Ramée*-a, koji uči (*Dialecticae institutiones*) da je glavni predmet dijalektike umijeće govora. To se shvaćanje u Europi dugo održavalo. Osim filološke tradicije, modista (spekul. gramat. kroz srednji vijek), crkvenih otaca i dr., za teoriju značenja u okviru hermeneutike (retorika i poetika), koristi Vlačić sva hist. iskustva iz proučavanja tekstova, te tako konačno stvara svoj sistem, kod kojeg je bitna *anatomija teksta* i poznavanje književnih rodova. — Moramo se pri kraju ovog osvrtu malo zaustaviti (to je nužno!) na barem nekim razlikama u latinskom prijevodu velikog Erazma i našeg Vlačića grčkog N. T. Evo nekoliko primjera:

Math. XVI: Et *egressi* Pharisei una cum Sadduceis tentantes rogabant eum. . . (Erazmo), u Vlačića: Et *accedentes*. . . , dok u grčkom stoji *Καὶ προσελθόντες . . . οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι πειράζοντες ἐπηρώτησαν αὐτόν*. Za bolje upoređenje s originalom uporedimo ove prijevode: *Vuk*: pristupe . . .kušajući ga iskažu. *Novi hrv. prijevod*: Pristupe k njemu . . . Iskušavajući ga, zatraže. *Njem.*: Da traten. . . die versuchten ihn und forderten. . .

Franc.: . . s'approchant . . . lui demandèrent pour l'éprouver. . . *Talij.* Ed accostatis a lui . . . per meterlo alla prova, gli chiesero.

Španj. Vinieron . . . para tentarle, y le pidieron. . .

Ruski: I pristupili fariseji i sadukeji, i iskušaja Jevo, prosili. . . (Mi vidimo da se nije uvijek pazilo na prevođenja grčkih participia i aorista.)

Ili *Math. 27—27*: λάβετε, φάγετε τοῦτο ἔστιν τὸ σῶμά μου — πίετε πάντες· τοῦτο γάρ ἐστιν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης

Erazmo: hoc est corpus meum-hic est sanguis meus, dok *Vlačić* (zbog doktrine): hoc est *illud* corpus meum-hic est *ille* sanguis meus. — Po-

četak u Ívan. glasi: In principio erat *Verbum* (ὁ λόγος), u Vlačića: ... *Sermo* ... što opširno komentira, jer ὁ λόγος ima, kaže, brojna značenja. Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος Vlačić prevodi: *Verbum* erat Deus, dok Erazmo: Et Deus erat *ille Sermo*. Vlačić i na tom mjestu filološki raspravlja: „*Verbum* erat Deus—*Verbum* est subjectum, quod tum ipse contextus (nam de verbo agitur) tum et articulus (ὁ Λόγος), qui subjecto addi solet, indicat. Quare perspicuitatis causa praeposui subjectum (*Verbum*) quod faciendum esse iam olim *Liranus* monuit. Latinus enim sermo subjectum plerumque praeponebat, graecus cum articulo subjectum indicet. . . (Ž. P. *Nikola Liranski*, srednjovj. egzeget na Zapadu, prvi poznao izv. bibl. jezike, posebno hebrejski!)

Prostor nam nikako ne dopušta da se opširnije ili dublje zadržavamo na latinskom plodnom i opsežnom filološkom radu Matije Vlačića. Tokom idućih godina, kada budemo u cjelini pregledali *Clavis* S. S., moći će se reći nešto kritički više o Vlačićevu prodiru u filologiju. Ovaj osvrt ne bi kao neki uvod u ispitivanje filol. rada M. Vlačića. Iako je M. Vlačić prvenstveno pisac crkvene reformacije evangelističko-luteranskog pravca, on je na nas filologe i filozofe interesantan zbog zasluga za opću kulturu i znanost, posebno za filologiju-lingvistik. Vidjeli smo da Vlačić ističe *savjesno traženje smisla nekog teksta* prema svrsi spisa i prema čitavom kontekstu. Po sudu evang. teologije 19—20. st. Vlačić je svojim *Clavisom* postao osnivač načela, metode i vještine evang. tumačenja i razumijevanja Biblije (teksta). Utemeljitelj hermeneutike postao je, dakle, naš čovjek, Hrvat iz Istre, Matija Vlačić. *Clavis* je sigurno znanstveno remek-djelo. Ni *Clavis* ni *Glosa uz N. T.* nisu još znanstveno-filološki obrađeni. Jedini sačuvani primjerk *Glose* učuva se u Wolfenbütelu u Njem. (Grči tekst N. T. u redakciji Vlačića, upor. lat. prijevod Erazmov, koji je naš Vlačić korigirao i dopunio, zatim ispod teksta komentar-egzegeza, vrlo opsežan). Mi smo *Glosu* samo u fragmentima pregledali. Prvi Vlačićev učitelj i u filologiji bio je Egnacij Cipelli u Veneciji, koji je bio prijatelj i učenik velikog Erazma. Po dolasku u Njemačku, uz drugo, Vlačić je mnogo čitao razna Erazmova djela. Ipak mu je gl. učitelj bio Erazmov učenik Filip Melanchthon (1497—1560). U teologiji je Vlačić koristio, poznato je, teol i druge rezultate *J. Calvina* i *Theodora Beze*. Vlačić se oko trideset g. (upravo za vrijeme 25-godišnjeg građanskog rata u Njemačkoj-g. 1545—1570, u doba borbi između filipista, Melanchthona, i flacionista (M. Flacius-Vlačić) bavi znanstvenim radom, te izmučen kojekim prerano u 55. g. završava svoj mukotrpn život. Bio je uistinu fanatik rada, i u filologiji i u teologiji. To pokazuju donekle i njegovi portreti, ali, „Ten kreíto eikóna deíksei ta syngrammata“, možemo kazati i za Vlačića. Dobra karakteristika njegova rada može se naći u tekstu ispod portreta kod H. Hondiusa iz g. 1602:

Germanos vivens inter tum *plurima* scribens
Extrusus nobis Illyriâ Illyricus.

Ipse novas veteresque *excussit bibliothecas*,
 Proderet ut mores, impie Papa, tuos.

Ovdje se priznaje da je naš Vlačić Nijemcima „extrusus“, tj. otpavljen, „dobačen“ iz Istre. Svojim radom Hrvat M. Vlačić Nijemcima je ostvario kulturnu revoluciju-reformaciju. I toga se sjećamo ove, 1983. godine.

R É S U M É

Ž. Puratić: LE TRAVAIL PHILOLOGIQUE (LINGUISTIQUE) DE MATIJA VLAČIĆ ILIRIK (1520—1575) EN LATIN

Cette année (1983), au centenaire jubilé de Martin Luther (1483 — 1983), nous songeons au Croate Matija Vlačić Illyrien, réalisateur d'une révolution culturelle — la Réforme. Le présent travail est consacré surtout à son *Clavis* (*Clavis Scripturae Sacrae*), et en particulier à la IIe partie de cette oeuvre, qui contient la plupart de ses traités linguistique (approche comparative, linguistique comparée) servant de *clés* à leur auteur pour la compréhension de la Bible. On sait que Vlačić a été fondateur de l'herméneutique et du structuralisme. Le travail ou la réussite de Vlačić dans le domaine de la philologie ne peut pas être laissé de côté. Il connaissait bien la patristique, des ouvrages des Pères de l'Eglise, Aristote, Quintilien et Horace, mais ses maîtres étaient aussi les humanistes tels que G. Budé, Erasme, Skaliger, L. Valla. Vlačić reste dans la tradition théorique ecclésiastique. „De copia verborum et rerum“ d'Erasme lui sert souvent de support. Beaucoup de chose nous font conclure que Vlačić (Flacius) était un bon compilateur dans la rhétorique et la poétique. C'est ce qu'il déclare parfois lui-même. Ses traités sont des conférences, des études. *Clavis* est un manuel, une „linguistique contrastive“ par beaucoup de ses trait. Vlačić s'est servi, à part les auteurs déjà mentionnées, de résultats obtenus par Reuchlin, Melanchton et surtout par J. Calvin. Les traités: sur les parties du discours, sur les tropes et figures, sur le style de la Bible, sont écrits sur plus de 500 pages. L'éducation philologique de Vlačić était remarquable. A part l'étude de Mate Križman sur les sources de formation linguistique de Vlačić („Istra“, 6—7, 1976), personne jusqu'à présent ne s'est consacré à l'étude de ces questions. Dans le présent travail, nous avons retenu notre attention sur le traité sur les tropes et figures et celui sur le style biblique. Nous croyons que nous en avons à peine amorcé une étude de cette oeuvre de Vlačić. Celui-ci est le plus grand érudit de la Réforme, son encyclopédiste. Avec Luther et Melanchton, il est le chef principal de ce mouvement qu'il a sauvé, bien que ce fait ne soit pas souvent souligné en Allemagne. Si les Hollandais sont fiers de leur Erasme, les Croates ont le même droit d'être fiers de leur Matija Vlačić. De nos jours, il est étudié en tant que philosophe aussi (herméneutique structuralisme).